

УДК 330.3

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-5

ДОНЧАК Л. Г.,
МАРТУСЕНКО І. В.Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТА ПРОЦЕС ЙОГО ФОРМУВАННЯ**

У статті проаналізовано теоретичні аспекти економічного розвитку. Розглянуто основні складові елементи та функціональні ознаки економічного розвитку, а також обґрунтовано процес його формування за сучасних умов.

Ключові слова: розвиток, економічний розвиток, функціональні ознаки, процес, формування, складові елементи.

DONCHAK L.,
MARTUSENKO I.Vinnytsya Educational-scientific Institute of Economy of
Ternopil National Economic University**THEORETICAL ASPECTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT
AND THE PROCESS OF ITS FORMATION**

The purpose of the article is to study the theoretical aspects of economic development, its essence, constituent elements and functional features, as well as to substantiate the process of formation of economic development in modern conditions. The article proposes to consider, under economic development, a dynamic and continuous process in time, associated with the transition of one state of the economy to another, characterized by qualitative and quantitative changes in economic processes, and aimed at ensuring the economic efficiency of the country as a whole. The process of formation of economic development is substantiated. In particular, the main elements of economic development are: technology and technology; scientific research; natural resources; human capital; financial capital; culture and ideology. Functional features include: quantitative and qualitative changes, unpredictability, preservation of continuity of economic phenomena and processes, irreversibility of economic processes, alternative, adaptation to the environment, purposefulness and regularity. It has been established that factors such as increase in physical volume of capital, technological progress, established mechanism of legislative and tax base, increase in the number of employed, improvement of distribution of resources, stability of the financial system, etc. can positively influence the formation of the economic system of the country. Factors of negative impact on economic development are natural and man-made disasters, military-political instability, environmental disasters, natural and climatic conditions, scarcity of natural resources, etc.

Keywords: development, economic development, functional characteristics, process, formation, constituent elements.

Вступ. З кожним наступним поколінням діяльність людини зазнає певних незворотних змін. Так, починаючи з ручної праці, сьогодні людство змогло досягти повної автоматизації господарської діяльності. Це свідчить про постійний та безперервний розвиток суспільства під впливом прискореного інформаційно-технологічного прогресу, що докорінно змінює суспільне виробництво, основною характеристикою якого є економічний розвиток.

Аналіз досліджень та публікацій. Необхідність наукового обґрунтування економічного розвитку в контексті глобалізації світової економіки призвела до активізації досліджень у даному напрямку. Теоретичні аспекти дослідження економічного розвитку знайшли своє відображення в працях Філіпенка А., Шумпетера Й., Бабенка Г. та Безчасного Л., Нурєєва Р., Енке С., Бута Т., Благодетелевої-Вовк С.Л., Якушева О.В., Матішак Ю.І., Пономаренко В.С., Забродського В.А., Кифяка В., Погорєлова Ю.С. та багатьох ін. Проте, незважаючи на велику кількість праць щодо вивчення теоретичних аспектів економічного розвитку, доцільним залишається обґрунтування його сутності, елементів формування, функціональних ознак тощо. Недостатнє висвітлення науковців проблематики економічного розвитку робить актуальним її подальше дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів економічного розвитку, його сутності, складових елементів та функціональних ознак, а також обґрунтування процесу формування економічного розвитку за сучасних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, варто розглянути сутність поняття «розвиток», якому в різні часи приділяли увагу багато вчених різних галузей знань. Перші спроби дослідити розвиток зустрічаються ще в працях давньогрецьких філософів Арістотеля, Платона, Демокріта та інших. Проте такі спроби важко назвати вдалим через відсутність їх наукового обґрунтування. Більш сучасне трактування категорії «розвиток» мало місце в працях представників класичної та історичної шкіл, марксизму, інституціоналізму, кейнсіанства та неокласиків.

В економічній літературі можна виділити чимало підходів до сутності даного поняття. Зокрема в Академічному тлумачному словнику української мови визначено розвиток як процес, внаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого [1]. Також заслуговує

уваги думка, відповідно до якої розвиток – це складний і багатогранний процес цілеспрямованих змін будь-якої соціальної системи на основі власних механізмів саморозвитку та постійної взаємодії із зовнішнім середовищем [2, с. 32]. Отже, розвиток – це незворотній процес переходу одного стану об'єкта в інший, більш новий, який характеризується певними змінами, удосконаленням, покращенням, оновленням, збагаченням тощо.

Досліджуючи поняття «розвиток», варто акцентувати увагу на його структурі, до якої входять такі складові: економічний, соціальний, технологічний, екологічний, науковий розвиток та інші. Саме поєднання усіх цих елементів сприятиме ефективному функціонуванню держави в цілому.

Ядром розвитку є економічний розвиток, що виступає, свого роду, зв'язним елементом між іншими складовими. Оскільки на практиці зазначені елементи розвитку окремо функціонувати не можуть, то вони є взаємопов'язаними, а економічний розвиток виступає ключовим, який об'єднує усіх інших.

З економічної точки зору досить ґрунтовно та аргументовано трактування поняття «розвиток» висвітлює український дослідник Філіпенко А. [3]. Вчений розглядає розвиток як процес удосконалення тих або інших елементів суспільних відносин, матеріально-речових складових суспільства або соціально-економічних і матеріальних систем у цілому, досягнення ними принципово нових якісних характеристик. На його думку, розвиток передбачає поряд зі зростанням доходів і виробництва здійснення радикальних змін в інституційній, соціальній і адміністративній структурах [3, с. 70]. Із цього визначення слідує, що розвиток – це процес удосконалення системи через її модернізацію та трансформацію.

Розглядаючи поняття «економічний розвиток», необхідно підкреслити, що кожен з дослідників має власне бачення та підхід до визначення змісту даної категорії, акцентуючи увагу на певних важливих ознаках, факторах, рисах економічного розвитку тощо. Так, на думку вітчизняних науковців Бабенка Г. та Безчасного Л., економічний розвиток є процесом або рухом, який відображає поступову зміну економічних явищ, спрямованих на досягнення певних результатів [4, с. 52].

Існує також думка, що економічний розвиток варто розглядати як незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва (спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва, комплексні техніко-технологічні відносини між речовими елементами продуктивних сил у системі техніко-економічних відносин) [5, с. 623].

Заслужують уваги погляди сучасних науковців. Так, Якушева О.В. пропонує розглядати економічний розвиток як системний процес активних соціальних, економічних, інституційних, конкурентних перетворень у суспільному відтворенні, який визначає умови прогресу та зростання, враховуючи наявні циклічні або поступові зміни в економічному середовищі, й тим самим створюючи економічні блага та забезпеченість суспільства [6, с. 52]. Матішак Ю.І. економічний розвиток визначає як кількісні та якісні зміни, що відбуваються під впливом певних закономірностей та призводять до структурних перетворень, забезпечуючи ефективне функціонування підприємства в довготривалому періоді [7, с. 21].

Узагальнивши наявні в економічній літературі визначення, варто погодитись, що під економічним розвитком буде доцільним розглядати динамічний та безперервний процес в часі, пов'язаний з переходом одного стану економіки в інший, що характеризується якісними та кількісними змінами економічних процесів, й спрямований на забезпечення економічної ефективності країни загалом.

Економічний розвиток має цілеспрямований та незворотній характер внаслідок циклічного переходу з одного стану в інший, новий, поліпшений, удосконалений. І такий рух призводить до системних перетворень як національного, так і світового господарства, тим самим, створюючи необхідні умови для зростання усіх складових економічної системи. Саме економічний розвиток є важливим етапом прояву безперервних економічних змін, виникнення новітніх технологій, господарської еволюції суспільства. Такий розвиток визначається як неперервний процес удосконалення певних елементів економічної системи та перехід до принципово нових якісних та кількісних її характеристик.

Враховуючи циклічність економічного розвитку, що проявляється в переході одного стану в інший, варто підкреслити таку важливу характеристику розвитку як час. Кожному періоду розвитку суспільства передують свої зміни, досягнення, перетворення. Економічний розвиток проходить свої етапи нерівномірно, з наявними періодами зростання та спаду, кількісних й якісних змін, позитивних, негативних тенденцій. Тобто часовий фактор відбиває життєвий цикл економічного розвитку певного періоду, характеризує нерівномірність, дискретність змін, наявність часових проміжків, за які необхідно ці зміни здійснити.

На рис. 1 нами запропоновано теоретичне обґрунтування процесу формування економічного розвитку, що передбачає розгляд основних функціональних ознак, формотворчих елементів, факторів позитивного та негативного впливу.

Як зазначалось вище, економічний розвиток – це постійний рух стану економіки протягом певного періоду часу. А що ж призводить до його руху? З кожним поколінням людина змінюється, а її потреби та інтереси постійно зростають. Якщо ще 30 років назад, ми могли лише мріяти про мобільні телефони, комп'ютери, планшети тощо, то вже сьогодні ці речі стали для нас просто необхідними. Це свідчить про те, що наші потреби з кожним не те щоб поколінням, а навіть роком, постійно зростають. Тому однією з основних рушійних сил економічного розвитку є потреби та інтереси суспільства, які вимагають удосконалення, оновлення, збагачення, покращення різних сфер економіки.

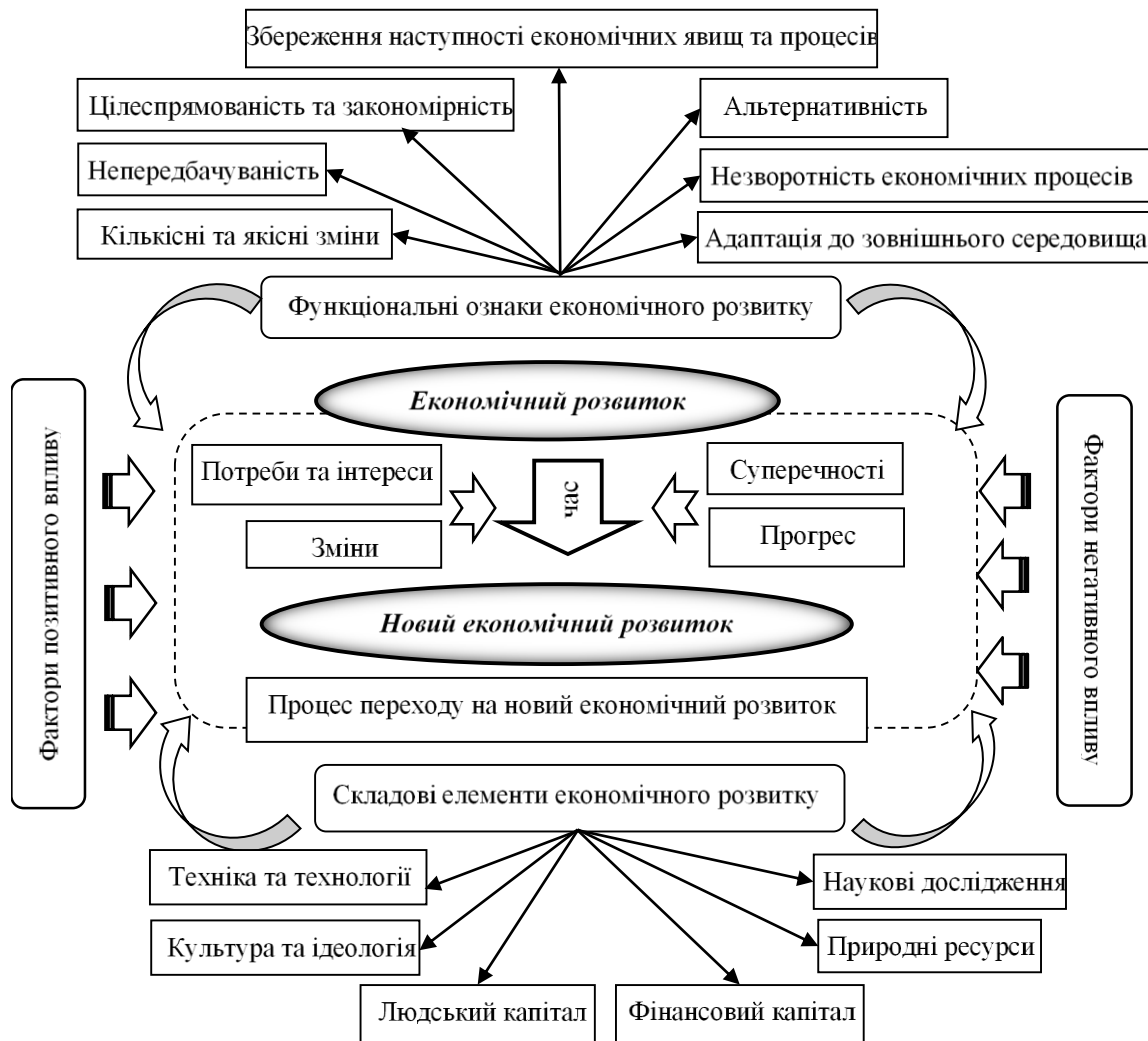

Рис. 1. Процес формування економічного розвитку

Джерело: власні дослідження автора

Однією з головних рушійних сил економічного розвитку виступає науково-технічний прогрес, якому характерні такі особливості, як важлива роль наукових знань; підтримка з боку суспільства і держави нових ідей і технологій, впровадження інновацій у всі сфери життя людини; збільшення частки підприємств та організацій у напрямі створення високотехнологічних товарів; автоматизація та комп'ютеризація виробничої та управлінської діяльності; радикальні зміни соціальних структур; формування розвинутих інноваційних інфраструктур; ухвалення стратегічних управлінських рішень для виробництва та дифузії нововведень, що має причетність як до мікро-, так і макроекономічних процесів інноваційного розвитку тощо. Постійні зміни в галузі науки та технологій з кожним еволюційним періодом дозволяють покращити функціонування економічної системи країни.

Ще однією рушійною силою економічного розвитку виступають суперечності, що проявляються в нестабільності умов господарювання, дисбалансі економічної структури; дефіциті ресурсів та соціальних обмеженнях структурної перебудови; несформованості інституційної структури; відсутності механізму саморегуляції тощо. Суперечності завжди були, є і будуть. Проте варто зауважити, що якщо потреби та прогрес, зазвичай, рухають економічний розвиток в динаміці на покращення, удосконалення, то наявність в країні різного роду суперечностей може призводити до економічного спаду.

Будь-яка зміна, незалежно від сфери її прояву, призводить до певного розвитку об'єкта. Економіка не є виключенням! За кожен період часу економічні процеси та явища зазнають кількісних та якісних змін, що стають поштовхом до нового економічного розвитку. Доцільно акцентувати увагу на тому, що сьогодні характерними ознаками розвитку економіки є високий рівень динамічності та наявність структурних перетворень. Тому, з метою забезпечення ефективного розвитку економіки країни необхідно швидко та правильно відреагувати на ці зміни.

Формотворчий характер економічного розвитку дозволяє виділити такі, на наш погляд, основні елементи: техніка та технології; наукові дослідження; природні ресурси; людський капітал; фінансовий

капітал; культура та ідеологія. Кожен із зазначених формотворчих елементів економічного розвитку має важливе значення в процесі його становлення.

Дослідження проблематики економічного розвитку нерозривно пов'язане з виокремленням та аналізом основних його функціональних ознак. На наш погляд, до таких ознак варто віднести: кількісні та якісні зміни (кількісні: рівень доходів на душу населення; динаміка макроекономічних показників, рівень безробіття тощо; якісні: галузева структура економіки, рівень розвитку інфраструктури, ступені соціальної та політичної стабільності, екологічний стан тощо); непередбачуваність (економічні події можуть змінюватися незалежно від кількості чинників впливу на їхню поведінку та динаміку); збереження наступності економічних явищ та процесів (усі ті зміни, що мали місце в попередніх періодах економічного розвитку, не можуть марно зникнути, переходячи на новий етап розвитку економіки); незворотність економічних процесів (система, в якій відбулися незворотні процеси, не може повернутися до вихідного стану без певних змін у навколишньому середовищі); альтернативність (реалізація одного з можливих сценаріїв розвитку економічних явищ та процесів); адаптація до зовнішнього середовища (приспособлення змін економічного розвитку до оточуючого середовища); цілеспрямованість та закономірність.

Досліджуючи особливості економічного розвитку, неможливо не акцентувати увагу на важливому значенні врахування сукупності чинників позитивного та негативного впливу. В будь-який історичний період економічний розвиток змінювався під впливом факторів, характерних саме цьому періоду часу. Сьогодні на формування економічної системи країни позитивно можуть впливати такі чинники, як збільшення фізичного обсягу капіталу, технологічний прогрес, налагоджений механізм законодавчої та податкової бази, збільшення чисельності зайнятих, покращення розподілу ресурсів, стабільність фінансової системи тощо. Факторами негативного впливу на економічний розвиток є природні та техногенні катаклізми, військово-політична нестабільність, екологічні катастрофи, природні та кліматичні умови, обмеженість природних ресурсів тощо.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, варто підкреслити актуальність досліджених питань економічного розвитку. Адже сьогодні економіка країни знаходиться вкрай у важкому стані, зокрема через високий ступінь невизначеності та залежність від конфліктної ситуації на сході. Необхідність формування ефективної економічної системи набула доленосного значення, тому важливо усі зусилля спрямувати на забезпечення стабільності економічного розвитку країни.

Література

1. Розвиток: академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). Словник української мови : Том 8. – 1977. – 631 с. – URL : <http://www.sum.in.ua/s/rozvytok> (дата звернення: 20.03.2020).
2. Литвиненко Н.І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни : монографія / Литвиненко Н.І. – Дніпропетровськ : НГУ, 2015. – 310 с.
3. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації : навч. посіб. / Філіпенко А.С. – 3-є вид., перероб. і доп. – Київ : Знання України, 2006. – 316 с.
4. Безчасний Л. Соціально-економічна природа і роль кооперації в ринковій економіці. Споживча кооперація України: проблеми сучасного розвитку : монографія / Безчасний Л., Бабенко С. – Львів : Коопосвіта. 1999. – С. 51–77.
5. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження : монографія / Мочерний С.В. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
6. Якушева О.В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Якушева О.В. – Северодонецьк, 2017. – 288 с.
7. Матишак Ю.І. Характеристика зв'язку поняття «розвиток підприємства» з іншими економічними категоріями / Ю.І. Матишак // Сучасні економічні системи: стан та перспективи : тези доп. VI міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.). – Хмельницький : ХКТЕІ, 2015. – С. 20-21.

References

1. Rozvytok: akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy : Tom 8. – 1977. – 631 s. – URL : <http://www.sum.in.ua/s/rozvytok> (data zvernennia: 20.03.2020).
2. Lytvynenko N.I. Instytutstionalni skladovi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy : monohrafiia / Lytvynenko N.I. – Dnipropetrovsk : NHU, 2015. – 310 s.
3. Filipenko A.S. Ekonomichnyi rozvytok suchasnoi tsyvilizatsii : navch. posib. / Filipenko A.S. – 3-ye vyd., pererob. i dop. – Kyiv : Znannia Ukrainy, 2006. – 316 s.
4. Bezchasnyi L. Sotsialno-ekonomichna pryroda i rol kooperatsii v rynkovii ekonomitsi. Spozhyvcha kooperatsiia Ukrainy: problemy suchasnoho rozvytku : monohrafiia / Bezchasnyi L., Babenko S. – Lviv : Kooposvita. 1999. – S. 51–77.
5. Mochernyi S.V. Metodolohiia ekonomichnoho doslidzhennia : monohrafiia / Mochernyi S.V. – Lviv : Svit, 2001. – 416 s.
6. Yakusheva O.V. Ekonomichnyi rozvytok i pidtrymka maloho ta serednoho biznesu na rehionalnomu rivni : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 / Yakusheva O.V. – Sievierodonetsk, 2017. – 288 s.
7. Matishchak Yu.I. Kharakterystyka zviazku poniattia «rozvytok pidpriemstva» z inshymy ekonomichnymy katehoriiamy / Yu.I. Matishchak // Suchasni ekonomichni systemy: stan ta perspektyvy : tezy dop. VI mizhn. nauk.-prakt. internet-konf. (m. Khmelnytskyi, 14-15 travnia 2015 r.). – Khmelnytskyi : KhKTEI, 2015. – S. 20-21.

Рецензія : 27.02.2020

Надрукована : 11.03.2020

Прорецензовано редакційною колегією